

*Ovaaltje, één van de 'medewerkers' aan de Boa-biografie van Bert Verveen.
Oval, one of the cooperators of the Boa-biography of Bert Verveen.*

IN MEMORIAM PROF. DR. A.A. VERVEEN

IN MEMORIAM PROF. DR. A.A. VERVEEN

(11 september 1930 - 18 augustus 2016)

Marcel van der Voort

Op 20 augustus 2016 bezorgde de postbode een brief uit Nederland op m'n adres in Frankrijk. Al voordat ik hem had opgeraapt, herkende ik het karakteristieke handschrift van prof. dr. Bert Verveen (Figuur 1). Bert stuurde me wel vaker brieven. Hij had dan in één van zijn vaktijdschriften waarvan hij wist dat het onwaarschijnlijk was dat ik die onder ogen zou krijgen, iets over slangen gelezen wat hij met me wilde delen. Ik was nieuwsgierig naar wat hij nu weer voor me in petto had. Het was deze keer geen bericht uit een vaktijdschrift, maar een pagina uit het wetenschappskatern van *NRC* van zaterdag 13 en zondag 14 augustus 2016. Onderzoekers hadden ontdekt hoe het komt dat slangen zo lang hebben kunnen worden. 'Dat zal de giraffe met maar zeven nekwerfels spijten', had hij er in de bovenmarge bijgeschreven. En ook nog: 'Het ga je goed, Bert.' Met deze periodieke brieven stilde professor Verveen mijn nimmer aflatende honger naar dergelijke weetjes. Toen een uur later de telefoon ging, bleek het zijn vrouw Nel te zijn. Ze had een verdrietige boodschap voor me: Bert was twee dagen eerder, de tijd die zijn brief er over zal hebben gedaan om in Frankrijk te komen, plotseling overleden. Het was een onthutsende gewaarwording om eerder die ochtend nog post te hebben ontvangen van een vriend die twee dagen tevoren al gestorven was.

Ik weet niet meer precies van wanneer mijn eerste, toen nog telefonisch contact met Bert Verveen dateert, of hij mij, of ik hem heb gebeld. De vraag is trouwens volstrekt onbelangrijk, maar geeft op zo'n emotioneel moment als bij zijn dood een schijnbaar houvast. Feit is in ieder geval, dat we na het eerste telefo-

(11 September 1930 – August 18, 2016)

Marcel van der Voort

On 20 August 2016, my postman delivered a letter from the Netherlands to my address in France. When I went to pick it up, I recognized the distinctive handwriting of Professor Bert Verveen (Figure 1). Bert often sent me letters. When he had read something about snakes in one of his journals which he knew it was unlikely I would have read or something he wanted to share with me.

Figuur 1: Figuur 1. Prof. dr. A.A. Verveen tijdens zijn afscheid als hoogleraar fysiologie aan de Universiteit van Leiden met zijn belangrijkste medewerkster.

Figure 1: Prof dr. A.A. Verveen during his speech of retirement as professor of physiology at the University of Leiden and his main collaborator.

nisch contact al snel verwickeld waren in een intensief e-mailverkeer. Dat intensieve contact leidde in 2002 tot Berts eerste van een daarna gestaag groeiende reeks van bijdragen aan *Litteratura Serpentina*.¹ Professor Verveen had in het collega-tijdschrift *Lacerta* al een begin gemaakt met de publicatie van wat een indrukwekkende reeks Boa-artikelen zou gaan worden. Ik denk dat de redactie van dat gerenommeerde periodiek onze vriendschap wel betreurd zal hebben, want Berts respectabele artikelenstroom is vanaf dat moment definitief omgeleid naar de bedding van *Litteratura Serpentina*. Dat ons blad tweetalig is, en dat die omstandigheid een voordeel is voor een wetenschapper, zal aan die keuze ongetwijfeld mede bijgedragen hebben.

Zijn Boa-bijdragen verschenen met de regelmaat van de klok in *Litteratura Serpentina*. Ze hadden alle met elkaar gemeen, dat ze tot stand waren gekomen na een lange periode van geduldig observeren en noteren van bepaalde gedragingen van zijn Boa's. Daarna analyseerde hij de verkregen gegevens grondig en objectief, om er tot slot met zwierige pen een interessant en zeer leesbaar artikel van te maken. Voor bètamensen vertaalde hij zijn data ook naar grafieken en tabellen. Soms leverden zijn bevindingen andere conclusies op dan er in de gerenommeerde reguliere handboeken te vinden waren. In dat geval liet professor Verveen de gegevens voor zichzelf spreken en benadrukte dat zijn bevindingen tot stand waren gekomen na bestudering van slechts twee Boa's. In ieder geval gold voor hem: beter de beschrijving van één waarneming dan geen beschrijving. In de rubriek 'Leuk om te weten' treft u een voorbeeld aan van de grondigheid waarmee hij te werk ging.

In 2013 had Bert Verveen zijn laatste artikel over zijn Boa's geschreven. Publicatie ervan moest nog plaatsvinden in *Litteratura Serpentina*, maar we hadden al eerder een begin gemaakt met de

I was curious as to what he had in store for me now. This time no message from a journal, but a page from the NRC Science section of Saturday 13 and Sunday 14 August 2016. Researchers had discovered why snakes have become so long. 'The giraffe, with only seven cervical vertebrae, will regret this', he had written in the top margin. And also: 'All the best, Bert'. With these periodic letters professor Verveen satisfied my never-ending appetite for such facts. An hour later the phone rang. It turned out to be his wife Nel. She had a sad news for me. Two days earlier, the time his letter would have taken to reach France, Bert suddenly had passed away. It was a disconcerting experience to receive post earlier that morning from a friend who had died two days previously.

I do not remember exactly my first telephone contact with Bert Verveen, whether he called me, or I called him. The question is completely irrelevant, but at such an emotional moment as his death it offers something to fall back on. Fact is in any case, that after the initial phone contact we were soon engaged in intensive e-mail traffic. That intensive contact led to Bert's first of a series of contributions to *Litteratura Serpentina*¹ in 2002, steadily growing ever since. Professor Verveen had already started the publication of what was going to be an impressive series of Boa-articles in the colleague magazine *Lacerta*. I think the editors of that renowned periodical will have deplored our friendship, because from that moment Bert's respectable flow of articles has been permanently redirected to the bosom of *Litteratura Serpentina*. That our magazine is bilingual, which is a distinctive advantage for a scientist, will no doubt have contributed to that choice as well.

His boa-contributions were published in *Litteratura Serpentina* as regularly as clockwork. They all had in common, that they were the result of a long period of patient observation and recording certain behaviours of his boas.

1 'Behendige Boa constrictor afgebeeld in 3D'. *Jrg. 22(3): 115-118.*

1 'Agile Boa constrictor depicted in 3D'. *Vol. 22 (3): 115-118.*

Figuur 2: Bert Verveen tijdens de presentatie van zijn *Boa*-biografie op de slangendag van 2014.
 Figure 2: Bert Verveen during the presentation of his *Boa*-biography during the Snake Day in 2014.

bundeling van zijn artikelen tot een wetenschappelijke 'biografie' van zijn *Boa constrictor*. Het heeft ons beiden een lange periode van bijzondere samenwerking opgeleverd. Net op tijd voor de Slangendag in 2014 zag als deel 6 van de door de Europese Slangenvereniging uitgegeven boekenserie *Herpetologische Bundels* zijn *The Behaviour Cycle of the Boa constrictor in Captivity* het licht. Op die tweede zondag van oktober 2014 vond bij de verenigings tafel de boekpresentatie van Berts volumineuze *Boa*-biografie plaats. Hij genoot zichtbaar van de aanwezigheid van tientallen familieleden, kennissen en oud-collega's van de Universiteit Leiden, waarvan hij emeritus hoogleraar fysiologie was, die waren uitgenodigd om een exemplaar van zijn boek in ontvangst te nemen (Figuur 2).

Then he analysed the resulting data thoroughly and objectively, to finally produce an elegantly written and truly interesting article from them. For beta people, he also translated his data to graphs and tables. Sometimes his findings led to other conclusions than you will find in the well-known regular textbooks. In that case, professor Verveen let the data speak for itself and stressed that his findings were the result of studying only two *Boa* specimens. In any case his attitude was: better to describe one observation than not to describe at all. In the section 'Nice to know' you will find an example of the thoroughness with which he went to work.

In 2013, Bert Verveen had written his last article about his boas. It was still to be published in *Lit-*

Figuur 3: Cilindrische vaas met zich om elkaar windende slangen. Laatklassieke periode (600 tot 900) El Baúl, Escuintla (vermoedelijk de 'vechtdans' van twee ratelslangmannetjes). Guatemala stad: Museum Popol Vuh van de Universidad Francisco Marroquin (UFM). Foto: A.A. Verveen.

Figure 3: Cylindrical vase with winding snakes. Late Classic period (600 to 900) El Baúl, Escuintla (presumably the 'fighting dance' of two rattlesnake males). Guatemala: Museum Popol Vuh of the Universidad Francisco Marroquin (UFM). Photo: A.A. Verveen.

Berts bijdragen aan *Litteratura Serpentium* zijn niet beperkt gebleven tot zijn Boa-artikelen. Als wetenschapper van exacte signatuur, is hij de redactie op veel momenten behulpzaam geweest bij het mede-beoordelen van de merites van ingezonden bijdragen vanuit natuurkundige, biologische, fysiologische of anderszins exacte hoek.² Hij bleek een nauwgezet lezer te zijn, die met zijn voorstellen tot verbetering of aanpassing een auteur de mogelijkheid gaf zijn bijdrage vóór publicatie in *Litteratura Serpentium* te perfectioneren. Toevallige waarnemingen aan andere slangen dan zijn Boa's, waren vaak aanleiding om zich te verdiepen in zo'n toevalligheid, om er vervolgens een zorgvuldig

teratura Serpentium, but we had already begun with the collection of his articles into a scientific 'biography' of his Boa constrictor. For both of us this resulted in a long period of special collaboration. Just in time for the 2014 Snakeday, *The Behaviour Cycle of the Boa constrictor in Captivity* appeared as part 6 of the *Herpetological Volumes*, the European Snake Society published book series. On the second Sunday of October 2014 the book presentation of Bert's voluminous Boa-biography took place at the society-table. Bert had invited dozens of family members, acquaintances and former colleagues of Leiden University, of which he was emeritus professor of Physiology, to overhand them a copy of his book (Figure 2).

2 Bijvoorbeeld zijn 'Nawoord bij het artikel van Jukka Lindgren over ultravioletlampen voor terraria'. *Jrg. 24(4): 175-176.*

2 For example: 'Afterword at the article by Jukka Lindgren about ultraviolet lamps for terrariums'. *Year 24 (4): 175-176.*

artikel over te schrijven.³ Tijdens een bezoek aan het Teylers Museum in Haarlem, zag hij het schitterende boek *The Birds of America* van John James Audubon. Hij merkte op sommige prachtige platen niet alleen vogels, maar ook slangen op. Dat leverde enkele boeiende artikelen op, waarin hij poogde de natuurgetrouw afgebeelde reptielen te determineren en er en passant veel interessants over te vertellen.⁴ Omdat hij wist dat ik bijzonder geïnteresseerd ben in de cultuurhistorische dimensie van de herpetologie, stuurde hij me altijd dergelijke foto's van schilderijen, beelden, glas-in-loodramen, religieuze decoraties en artefacten die hij in musea, kerken, kathedralen, kloosters e.d. gezien had tijdens zijn vele buitenlandse reizen (zie Figuur 3).

Ook als vertaler is Bert iemand geweest op wie de redactie jarenlang heeft kunnen bouwen. Hij nam niet alleen graag vertalingen voor zijn rekening waarbij hij ons kon laten profiteren van zijn specifieke, exacte kennis, maar was ook zeer geporteerd voor slangenartikelen vanuit cultuurhistorische invalshoek, zoals die van Ron Bronckers over de adderjacht.

Recentelijk had Bert aangegeven dat het redactiewerk hem teveel begon te worden. Al tijdens het schrijven en vertalen van de laatste artikelen van zijn 'Boagrafie' begon het hem

Bert's contributions to *Litteratura Serpentium* are not limited to Boa-articles. As a scientist of exact signature, on many occasions he has been helpful to the editor in assessing the merits of the joint submissions from physical, biological, physiological or otherwise exact corner.² He turned out to be a conscientious reader, whose suggestions for improvement or adjustment offered the author the opportunity for a finishing touch before publication in *Litteratura Serpentium*. Coincidental observation of other snakes than Boas, often led to examining such a coincidence, followed by an accurate article about it.³ During a visit to the Teylers Museum in Haarlem, he saw the magnificent book *The Birds of America* by John James Audubon. He noted not only birds on some of the beautiful plates, but also snakes. This resulted in some fascinating articles in which he aimed to identify the true-to-life depicted reptiles and en passant mentioned many interesting things about them⁴. Because he knew I am particularly interested in the cultural and historical dimension of the herpetology, he always sent me such photos of paintings, sculptures, stained glass windows, religious decorations and artefacts that he had seen in museums, churches, cathedrals, monasteries etc. during his many foreign trips (see Figure 3).

Also as a translator Bert has been someone on whom the editors could trust for years. He took

- 3 Verveen, A.A. & Tjard de Cock Buning, 2005. 'De cirkeldans van de kousenbandslang *Thamnophis sirtalis sirtalis*. Tweede registratie op video'. *Jrg. 25(1)*: 19-34. 'De Cirkeldans van de Kousenbandslang: Waar komen de namen voor deze slang vandaan?' *Jrg. 25(2)*: 80-89. 'Cirkeldans van een Zuid-Afrikaanse slang: een bericht en een speculatie'. *Jrg. 29(3)*: 114-117. 'Een onverwacht tentamen'. *Jrg. 27(4)*: 196-201, over een ervaring van jaren her in Thailand.
- 3 A.A. Verveen & Tjard de Cock Buning, 2005. 'The circle dance of the Garter Snake *Thamnophis sirtalis sirtalis*-. Second registration on video'. *Year 25 (1)*: 19-34. 'The Circle dance of the Garter Snake: where do the names for this snake come from?' *Year 25 (2)*: 80-89. 'Circle Dance of a South African snake: a message and a speculation'. *Year 29 (3)*: 114-117. 'An unexpected exam'. *Year 27 (4)*: 196-201, about an experience in Thailand of years ago.
- 4 'De slangen van Audubon - plaat 21: de ratelslang *Crotalus horridus*'. *Jrg. 29(1)*: 18-26. 'De slangen van Audubon, plaat 116. De zwarte racer, *Coluber constrictor*'. *Jrg. 29(2)*: 88-95. 'De jacht van de ratelslang volgens Audubon (1827)'. *Jrg. 30(3)*: 100-107.
- 4 "The snakes of Audubon plate 21: the rattlesnake *Crotalus horridus*". *Year 29 (1)*: 18-26. 'The snakes from Audubon, plate 116. The black racer, *Coluber constrictor*'. *Year 29 (2)*: 88-95. 'The hunting of the rattlesnake according to Audubon (1827)'. *Year 30 (3)*: 100-107.

duidelijk te worden dat hij aan fysieke conditie ging inboeten. Na een geestelijke en lichamelijke inspanning had hij steeds vaker een lange periode van herstel nodig. Hij constateerde ook dat zijn gehoor slechter ging worden, iets wat verbale communicatie in een groep tot een inspannende bezigheid maakte. Het intensieve samenstellen, corrigeren en herlezen van het typoscript van zijn *Boa*-boek bleek – achteraf – een enorme wissel op zijn gezondheid te hebben getrokken.

Toen Bert en ik kennis met elkaar maakten, had onze relatie aanvankelijk vooral een herpetologische dimensie. Pas gaandeweg de tijd, toen onze vriendschap zich verdiepte en we elkaar ook anderszins dan als auteur en redacteur ontmoetten en spraken, werd me duidelijk met wat voor een uitzonderlijke man ik te maken had. Bij diverse ontmoetingen vertelde hij me over zijn leven. Bert was in september 1930 geboren in Klaten op Midden-Java. Zijn ouders waren door de Protestantse Missie in Nederland uitgezonden. Berts vader was arts en kreeg in 1933 in die hoedanigheid de leiding over een klein ziekenhuis in Wonosobo, ook op Midden-Java. In zijn autobiografisch geschrift, *No longer silent*, te vinden op zijn website,⁵ verhaalt hij enthousiast over zijn kinderjaren daar. Cruciaal voor zijn latere loopbaan, was het boek dat hij op zijn vijfde verjaardag van zijn ouders kreeg: G. Huey, *A Child's Story Of the Animal World*. Het boek inspireerde hem tot heerlijke ontdekkingen in de heuvels en kloven, waar hij elke vrije minuut doorbracht met zoeken naar allerlei dieren. Hij verzamelde een hele menagerie, waartoe uiteindelijk ook (niet-giftige) slangen gingen behoren. Zijn moeder vond niet alleen goed dat hij slangen hield, ze had er ook geen bezwaar tegen dat Bert ze – hij verbaasde zich daar jaren later nog over, hij was immers pas zeven! – vrij door het huis liet krui-
pen, zo lang hij ze maar goed in het oog hield (Figuur 4). Dit lijkt een aanloop naar de wijze waarop hij decennia later zijn *Boa constrictor*

Figuur 4: Bert Verveen op tienjarige leeftijd met zijn Javaanse, bruine rattenslang, *Ptyas korros* (tegenwoordig Indochinese rattenslang - dank Ruud de Lang) in Wonosobe.

Figure 4: Bert Verveen at age ten with his Javanese brown rat snake, *Ptyas korros* (nowadays Indochinese rat snake - thanks Ruud de Lang) in Wonosobe.

not only translations for his account, where we could benefit from his specific, exact knowledge, but was also appealing for snake articles from cultural-historical perspective, such as those by Ron Bronckers about the Viper hunting.

Bert had recently indicated that the editorial work was becoming too much for him. While writing and translating the latest articles of his 'Boagraphy' it already started to become clear to him that his physical condition had weakened. After mental and physical strain, he needed an increasingly longer period of recovery. He also noted his hearing was deteriorating, so that verbal communication in a group required strenuous effort. Intensive compos-

⁵ www.verveen.eu - autobiografische artikelen.

⁵ www.verveen.eu - Biographical papers.

zou houden: die hadden ook het gehele huis tot hun beschikking. In Berts Boa-biografie zijn daarvan prachtige foto's te zien.

In maart 1942 kwam er een abrupt einde aan zijn onbezorgde jeugdijaren, toen de Japanse bezetter van Nederlands-Indië Wonosobo binnentrok. Het schrijnende en indrukwekkende verslag van zijn interneringsperiode in Ambarawa Camp 7 en later Ambarawa Camp 8, kunt u zelf lezen in *No longer silent*. Hoe verschrikkelijk ook, deze jaren zijn wel van grote wetenschappelijke betekenis voor zijn latere leven geweest. Als professor Verveen later, tijdens zijn colleges fysiologie over pijnbeleving sprak, waren die mede gebaseerd op een bijzondere ervaring die hij in het interneringskamp had meegemaakt. Op enig moment ontdekte hij in het kamp een pas gedode gifslang. Jaren eerder had hij ervaring opgedaan met het villen van gifslangen, en hij besloot het dier schoon te maken en te koken voor zijn gezinsleden. Hij liet de slang echter per ongeluk vallen en één van de giftanden haakte in zijn knie. Hij cauteriseerde de plek meteen met een roodgloeiende naald. Achteraf verbaasde hij er zich over dat hij niets van de te verwachten pijn van de hete naald had gevoeld. Hij beredeneerde dat zijn voorkeur om verbrand te worden in plaats van vergiftigd dit vreemde verschijnsel had veroorzaakt. Een bij professor Verveen gepromoveerde, en inmiddels zelf ook hooggeleerde fysioloog, verhaalde tijdens de crematie voor de talrijke aanwezigen, hoe zijn leermeester tijdens een college over pijnbeleving voor een volle collegezaal demonstreerde hoe hij een minuutlang een hete soldeerbout op zijn onderarm hield tot de rookpluimpjes er afkwamen. Overduidelijk kon hij met deze specifieke pijn omgaan. Dit alles om duidelijk te maken hoe patiënten met chronische pijn hun situatie kunnen hanteren.

Het Jappenkamp heeft trouwens vaker zijn bijzondere aandacht voor pijn gevoeld. Op enig moment heeft Bert met ontzetting gezien hoe de Japanse kampcommandant een kat een uiterst wrede en langzame dood liet sterven.

ing, correcting and re-reading the typo-scripts of his Boa-book turned out– in retrospect – to have exercised a huge strain on his health.

When Bert and I met, our relationship initially had mainly a herpetological dimension. As time passed while our friendship gradually deepened, we also met in other fields than author and editor, at which stage it became really clear to me what an exceptional man I had to deal with. At various meetings he told me about his life. Bert's father was a surgeon and his parents had been sent out by the Protestant Mission in Netherlands to be in charge of a small hospital in Wonosobo in 1933, in Central Java. Bert was born there in September 1930 in Klaten. In his autobiographical writings, *No longer silent*, to be found on his website,⁵ he enthusiastically narrated about his childhood there. Crucial to his later career was the book he got from his parents on his fifth birthday: G. Huey, *A child's Story Of the Animal World*. The book inspired him to wonderful discoveries in the hills and canyons, where he spent every spare minute searching for all kinds of animals. He collected a whole menagerie, which eventually also contained (non-venomous) snakes. His mother not only accepted him keeping snakes, but she also had no objection to Bert - after many years it still amazed him; he was only seven! - having them crawling freely through the house, as long as he kept a close eye on them (Figure 4). Decades later this seems to be a run-up to the way he would keep his *Boa constrictor*: they, too, had the whole house at their disposal. In Bert's Boa-biography you can see some beautiful pictures of this.

In March 1942, his carefree childhood years came to an abrupt end, when the Japanese occupier of Dutch East Indies entered Wonosobo. You can read for yourself the harrowing and impressive report of his internment period in Ambarawa Camp 7 and later Ambarawa Camp 8, in *No longer silent*. How terrible however, for his later life these years are of great scientific significance. When later on, Professor Verveen spoke about pain experience during his lectures about physiology, this also was based on a special experience he had witnessed in the in-

Pas later heeft hij begrepen dat er culturen zijn waarin het niet ongebruikelijk is om dieren een langzame, pijnlijke dood te laten ondergaan, omdat het vlees er smakelijker van zou worden. Hij heeft dit altijd een onbegrijpelijke en verfoeilijke houding gevonden. Het is dan ook wel enigszins ironisch dat hij als fysioloog dieren heeft moeten doden om zijn onderzoeken te kunnen uitvoeren. Hen doden heeft hij echter altijd een ellendige en afgrijselijke daad gevonden. Ook in het kamp zelf heeft hij als kind en jongeman kleinvee moeten doden. Zowel vóór als ná het slachten voelde hij zich rot. Hij wilde dan ook vooral snel en doeltreffend werken om een dier zo weinig mogelijk te laten lijden.⁶ Toen er enkele jaren geleden in de Tweede Kamer gedebatteerd werd over het wetsvoorstel van de Partij voor de Dieren (Wet Thieme) dat inhield dat er een verbod op onverdoofd slachten moest komen, heeft hij de volksvertegenwoordiging een brief gestuurd, waarin hij pleitte om vóór een verbod te stemmen. Hij wilde elke vorm van lijden bij dieren voorkomen. Wetenschappelijk onderzoek had overduidelijk aangetoond dat het rituele, onverdoofde slachten neerkomt op het doodmartelen van gewervelde dieren. Hij was zeer teleurgesteld dat het vooral de christelijke partijen waren die ervoor zorgden dat dit wetsvoorstel niet werd aangenomen. Bert trok daar een uiterste consequentie uit: hij liet zich op 7 mei 2012 uitschrijven als lid van de kerkelijke gemeenschap waarbij hij stond ingeschreven.

Bert had tijdens de jaren van zijn internering ervaren wat ontberingen voor zowel de mannelijke als vrouwelijke seksualiteit kunnen impliceren. Tijdens zijn eigen opleiding tot arts kreeg hij geen enkel college over dit belangrijke onderwerp. Dat behoorde aan geen enkele Nederlandse universiteit tot het curriculum. Hij besloot, na zijn aanvaarding van zijn hoogleerschap aan de medische faculteit van de

internment camp. At some point he discovered a freshly killed venomous snake in the camp. Years earlier, having had some experience in skinning venomous snakes, he decided to clean the animal and cook it for his family members. However, he accidentally dropped the snake, and one of the fangs hooked into his knee. Right away he cauterized the place with a red-hot needle. Afterwards he was surprised that he had not felt any of the expected pain from the hot needle. He reasoned that his preference to be burned instead of envenomated had caused this strange phenomenon. A physiologist, by now himself highly advanced in his profession, who had been promoted by Professor Verveen, recounted during the cremation for the numerous people present, how his teacher during a lecture on pain experience in front of a full lecture hall demonstrated by holding a hot soldering iron on his forearm for as long as a minute until smoke was rising up. Obviously he could deal with this specific pain. This was to make it clear how patients with chronic pain can handle their situation.

The Japanese internment camp fed his special attention for pain more often. Once Bert saw with dismay how the Japanese camp commander killed a cat in an extremely cruel and slow way. Only later on did he understand that there are cultures in which it is not unusual for animals to undergo a slow, painful death, because in this way the meat would be tastier. He has always thought this to be an incomprehensible and odious attitude. It is somewhat ironic that as a physiologist he had to kill animals in investigations. Killing them, however, he has always considered a miserable and horrible act. In the camp itself, as a child and young man he had to kill small stock. Both before and after the slaughter he felt bad. Therefore he wanted to work fast and effectively so that the animal suffered as little as possible.⁶ When a few years ago the (Dutch) House

6 'Ik doe proeven op dieren'. In: Henk Smit (red.), *Dierproeven in de moderne samenleving. Feiten en meningen over het gebruik van proefdieren*. Ankh Hermes, Deventer 1978. Pag. 41.

6 'I am doing tests on animals'. In: Henk Smit (ed.), *Animal experiments in modern society. Facts and opinions about the use of animals*. Ankh Hermes, London 1978. Page. 41.

universiteit Leiden, deze tekortkoming op te heffen door er college over te geven. Die zouden beroemd worden. Redactiemedewerker ir. Erwin Al, die op enig moment deze colleges ook gevolgd heeft, vertelde me onlangs op de slangendag hoe indrukwekkend die waren, en hoe druk ze bezocht werden. Later werden dergelijke colleges ook aan de medische faculteiten van andere universiteiten ingevoerd.

Tot aan het einde is Bert Verveen wetenschapper gebleven. Toen minister Bussemaker van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap nog niet zo lang geleden de Nationale Wetenschapsagenda initieerde en er een inventarisatie plaatsvond van prangende vragen uit de samenleving, was Bert Verveen één van de vragenstellers. Zijn vraag luidde: 'Hoe sterven mensen?' Hij verduidelijkte zijn hoofdvraag met enkele subvragen: wat zijn de oorzaken die leiden tot sterven, wat beleven mensen dan en wat gebeurt er in het lichaam? Kortom, hij was nieuwsgierig naar het fysiologische proces van sterven en hoe eventueel lijden verzacht zou kunnen worden.⁷

Op verzoek van zijn vrouw was Bert al jaren geleden begonnen met het opschrijven van zijn wensen voor de ceremonie van zijn eigen crematie. Hij had zorgvuldig nagedacht over de sprekers, over de muziek en alles wat er nog meer bij komt kijken. Voordat een spreker zijn toespraak hield op de drukbezochte crematie op vrijdag 26 augustus 2016, waar voorzitter Marc Krikke namens de *Europese Slangenvereniging* acte de présence gaf, werd voorafgaande aan ieder spreker een muziekstuk gespeeld dat Bert speciaal voor hem had uitgezocht en waarvan hij enkele ooit zelf had gespeeld: van Ravel tot Debussy, en van Scott Joplin tot Gershwin.

Ook over het slotakkoord had Bert goed nagedacht. De talrijke aanwezigen verlieten geëmotioneerd, maar toch ook wel met een weemoedi-

of Representatives debated on the Bill of the Party for the animals (Thieme law) considering a ban on slaughter without anaesthetic, he sent a letter to the people's representatives (parliament), in which he pleaded to vote in favour of a ban. He wanted to prevent any kind of suffering to animals. Scientific research had clearly proved that the ritual slaughter, without anaesthesia, meant the torturing to death of vertebrate animals. He was very disappointed when especially the Christian parties ensured this Bill was rejected. Bert formed his own conclusions and on 7 May 2012, he cancelled his membership of the Church community where he was registered.

During the years of his internment Bert had experienced what hardship can implicate for both male and female sexuality. During his own training as a physician, he received no lectures at all on this important subject. This subject was not part of any Dutch University curriculum. He decided, after his appointment as Professor to the medical faculty of the University of Leiden, to eliminate this shortcoming by lectures. These lectures were to become famous. Recently on the snakeday, co-editor ir. Erwin Al, who at some point attended these colleges as medical student, told me how impressive these were, and how popular they were. Later on, such lectures became also part of the medical faculties of other universities.

Right up until the end Bert Verveen remained a scientist. When Minister Bussemaker of Education, Culture & Sciences initiated the national research agenda not so long ago and a survey took place of pressing questions from the society, Bert Verveen was one of the questioners. His question was: 'How do people die?' He clarified his main question with several sub-questions: what are the causes that lead to dying, what do people experience at

7 Zie *Malou van Hintum, Wat wil Nederland weten? Over de totstandkoming van de nationale wetenschapsagenda. Lees in het interview met Bert en Nel Verveen welke bijzondere voorzorgsmaatregelen Bert had genomen om te voorkomen dat hij gereanimeerd zou worden!*

ge glimlach op de lippen de samenkomstruimte nadat ze hem voor de laatste keer hadden gegroet, omdat The Beatles zongen: You 've been a lovely audience, we hope you enjoyed the show, we're sorry but it's time to go! van het album *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band*.

Een aimabel man, een eminent geleerde is niet meer. Ik koester zijn nagedachtenis. Ik ben er trots op dat ik zijn vriend heb mogen zijn.

that stage and what happens inside the body? In short, he was curious as to the physiological process of dying and how suffering could possibly be alleviated.⁷

At the request of his wife, years ago Bert started writing down his wishes for the ceremony of his own cremation. He put a lot of thought into the speakers, the music and everything else. Our chairman Marc Krikke gave acte de présence on behalf of the European Snakes Society during the crowded cremation on Friday 26 August 2016. Before any speaker held his speech, a preceding piece of music was played that Bert had selected especially for that speaker, a few of which he used to play himself: from Ravel to Debussy, and from Scott Joplin to Gershwin.

Bert had his own ideas about the final chord as well. His family and friends left the meeting room emotionally, but with a wistful smile on their lips too, after saying their last goodbyes, because, from the album *Sgt Pepper's Lonely Hearts Club Band*, The Beatles were singing: "You've been a lovely audience, we hope you enjoyed the show, we're sorry but it's time to go!"

An amiable man, an eminent scholar is no more. I cherish his memory and I am proud that I could call myself his friend.

Translation into English: Ir. Erwin Al.

English corrections: Maureen Bleeker-Turner.

⁷ 'I am doing tests on animals'. In: Henk Smit (ed.), *Animal experiments in modern society. Facts and opinions about the use of animals*. Ankh Hermes, London 1978. Page. 41.